

zunanjih dogodkov, kolikor vplivajo na družbo Novega mesta in jo oblikujejo, prave skladnosti. Vendar pa iz bujne pisanosti malomeščanskega življenja zajame tu in tam kak drobec tako neposredno živo in resnično, da kot drobec zase učinkuje osvežujoče na čitatelja, n. pr. karakteristika Steinove Nataše, Bohoričevo srečanje z ruskim emigrantom Pjotrom.

Roman Novo mesto zaradi svojega lepotnega in iskateljskega značaja, ki se boči kot zrcalo nad vsemi pomembnejšimi postavami romana, nadalje zaradi stremljenja po nejasni lepотно-religiozni duhovnosti borečega se glavnega junaka ne učinkuje na čitatelja močno enovito. Pusti ga zmedenega. Zato je pomembnejši in dragocenejši kot roman osebnih blodnej, kroženj in razkolov pisatelja samega, ko je rasel v svet med mlado vojno generacijo v malomeščanskem miljeju. In le kolikor se v njej zrcalijo težnje nekaterih tovarišev, je dokument časa, toda generacije nikakor ne.

Epilog je nepotreben in deluje kot moteča refleksija. Čemu modrovati še enkrat o tem, kar je čitatelj prav za prav že uganil med čitanjem romana? — Ovojna slika Jakčeva ni z vsebino in nastrojem romana v nobeni zvezi, zato učinkuje zgolj kot dekoracija.

Fr. Onič.

France Bevk: Veliki Tomaž. Povest. Mohorjeva knjižnica 55. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 234 str.

S to povestjo je segel Bevk v gore in doline, ki se vlečejo od Blegaša in Porezna proti jugu, in zajel iz njih slovstveno delo, ki po obsegu in obdelavi skoro prerašča okvir povesti in nalikuje kmetskemu romanu. To pot je vzel pod svoj umetniški drobnogled usodno kmetsko trmo, najtrše jedro našega zemljaka. Dregnil je v živo skalo slovenske duševnosti, kakršna se je skozi rodove strdila v junaku njegove povesti, in jo pred nami razsul v pisano mrgoljavo značajev in usod.

„Tako si divji ko Tomaž“, so pravili ljudje, kadar so hoteli označiti čezmerno neugnanost“ (str. 12.). To divjo, k zemlji priraslo naravo osvetljuje pisatelj v vseh podrobnostih in od vseh strani. Ne samo zaradi umetniškega nasprotja, temveč iz notranje nujnosti se Tomaž poroči z mehko, vdano Polono, kakor v polzavestni slutnji, da se bo ob taki ženi njegova neukročenost najlažje razmahovala. Toda otroci! Teh si ne more po svoje izbirati. Narava mu jih muhasto nameša iz njegovih in ženinih prvin. Dá mu tudi Štefana, ki skriva pod prikupno materino lupino očetovo trmo. Dve trmi trčita druga ob drugo, da zabobni in trešči, kakor bi se veliki Tomaž zagnal proti samemu sebi. Dve trmi druga drugi zagrozita: sin, da vzame proti očetovi volji Gabrijele in pojde od hiše, oče, da zapravi grunt, če mu sin to naredi. „Trma v njem je bila pognala globlje korenine kot razum. Vrnitve ni poznal. Če bi bil sklenil, da zažge hišo, bi si nič več ne pomišljal. Karkoli se mu je zarezalo v srce, je bilo neizbrisno. Strohnelo bo šele z njim vred v grobu“ (str. 97.).

Drugi del povesti je tragedija te sebe in dom ugonablajoče Tomaževe trme. Medtem ko Štefan na Gabrijelelinem domu polagoma izgublja najtrše robove podedovane divjosti, Tomaž na Ravnici popiva in zapravlja. Svojo grožnjo izvršuje tako dobesedno, da se mu žena in otroci upró in ga na sodišču prekličejo. Prepozno. Polona, pralik slovenske kmetice mučenice, ne more zadržati drvenja v prepad in se od naporov in trpljenja zgrudi v grob. Tomaž se zdrzne ob ženini smrti in v svetlem trenutku pokliče sina z nevesto domov, naj vodita gospodarstvo. Toda temne sile užaljane trme so le začasno obmolk-

nile. Ko ima sina pred seboj, mu je njegova navzočnost le neprestan očitek. Skrivaj oče še zmerom ruši posestvo. Ko bi sin to rad zabranil, ga oče ustrelil skozi okno. Zapro lovca Gašperja, na katerega leti največ suma. Tomaževa hči Tinca napol nevede izda očeta, ki se uničen prepusti pravici. Obstreljeni sin ozdravi in oče presedi svojo kazen, a se vrne le zato, da se sam huje obsodi, nego ga je človeška pravica: umre od prostovoljne lakote. Divjanje zoper svojce se tako preobrne v divjanje zoper samega sebe. Za smrt, ki jo je sejal, prisodi smrt samemu sebi in tedaj mu odleže: „Velik, ponosen, z bobnečimi koraki in z dvignjeno glavo je odšel med dvema stražnikoma. Bil je kakor nekdanj“ (str. 215).

Povest se nas dojmi kot umetniška ponazoritev sklepnih zaključkov mladega odvetnika pri obravnavi zoper Tomaža: „V vsakomer izmed nas spijo tajne sile, katerih se niti ne zavedamo. Pride pa dan, ko se v posebnih okoliščinah nenadoma prebudijo — in že smo zločinci . . . Nikoli v življenju se mu še sanjalo ni, da bi nabil puško in jo izprožil na svojega lastnega sina. Toda prišel je usodni trenotek — beseda ni pretirana — neke blaznosti. Prebudilo se je tisto, kar spi v vsakem izmed nas, ga naredilo za zločinca in se znova potuhnilo v notranjost. V hipu, ko je bilo dejanje storjeno, je že gledal nanj z isto grozo in istim obsojanjem kot vsakdo izmed nas“ (str. 210.). Zločin sam razkraja Bevk tako: „Bil je skoraj brez zavesti. Še ko je pomeril, je videl na koncu cevi le od luči obsijano sovraštvo. V trenotku, ko se je razlegnil strel, se mu je povrnila zavest“ (str. 212.). Bolj verjetno se zdi človeku, da je takemu značaju, kakor je Tomažev, že v njegovem spočetju primešana kapljica blaznosti, ki se v življenju po okolnostih zdaj šibkeje, zdaj močnejše uveljavlja. Od Lombrosa in Dostojevskega do danes je znanost o človeških dušnih prvinah navidezno zelo, v bistvu pa morda le neznatno napredovala. Naj v zadevi zločinov in kazni glumačimo z nejasno besedo „podzavest“, ali naj se zadovoljimo z izrazi starogrške tragedije o višji sili in usodi (ananke, moira), vselej moramo priznati, da se dado najtajnejši predeli naše duševnosti precej podrobno „analizirati“ ali popisovati, zadovoljivo razložiti pa ne. Tudi umetniška razlaga takih pojavov je mogoča le do neke meje. Ta nas vselej zadovolji, če je življenjsko resnična. Bevkov veliki Tomaž je s te strani zelo polnokrven lik. Razvoj močne narave v zločinca je zelo prepričevalno očrtan. Junak povesti je žrtev svoje temne, nevarne, iz zasede prežeče podzavesti, ki se lahko označi kot novejši izraz za nekdanjo slepo usodo ali vražarsko obsedenstvo. Vendar se Bevk ne loteva teh vprašanj od zunaj, temveč se skuša ukrasti v tajne globine človeške duševnosti in odondod osvetljevati dejanja svojih oseb, razkazovati skrivna gibala za včasih navidezno neumljivo, noro početje. Ob njegovi povesti prav živo občutimo, da so naše hribovske „grče“ le navidezno enostavne, v svojem bistvu pa precej zapletene duševne tvorbe.

Okrog Tomaža se giblje pisan vrvež oseb in usod. Razen žene Polone in sina Štefana stoji v ospredju doraščajoča hči Tinca, ki se napol otročje, napol dekliško igra in pretepa s prebujajočim se, slaboumnim Joštom, ljubi pa Andrejca, zavedno navzgor stremečega predstavnika propadle kmetije. Ta par je iz svetlega tabora in končno premosti prepade podedovanega sovraštva. S posebno ljubeznijo do nebogljениh pastorkov narave je prikazan hlapčič Jošt s psom Tinkom. Njegova brezupna ljubezen do Tinca omahne naposled k pegasti Žefi. Vsak po svoje so zanimivi: muhasta Ivanka, ki brez potrebe uhaja svojemu dobremu Gregorju, preudarni Tone, mizar in lovec Gašper,

„ravniški grof“ Krištof, krčmar Ferjan, kruljavi Matevžek, vsa Lužarjeva družina, ki je v vsem pravo nasprotje Tomaževe, sosedje, fantje, dekleta in vaščani. Nad vsemi diha pisateljeva slast oblikovanja proste narave, živeče daleč od sveta, prav na robu kulture, nezaupno sprejemajoče novejšo pridobitve tiska in tehnike, dišeče in prepevajoče v tihi sreči svojih viharjev in zametov, svoje bujnosti in svojega bogastva. Mojstrsko je zapletanje in prepletanje usod in usodic, podajanje preteklosti in sedanosti v migotajočih drobcih, ki vzbujajo privid, kakor bi človek prisostvoval istočasnemu dviganju in propadanju dveh in včasih treh kmetij, rodov, družin (Tomaževe, Andrejčeve, Lužarjeve). Res, da so nekateri motivi in motivčki v našem slovstvu že precej stereotipni, a v tej Bevkovi knjigi so tako samosvoje premešani in uporabljeni, da ne utrujajo in ne odbijajo, temveč oživljajo in pomagajo graditi nove umetniške like. Jezikovno je knjiga jedra in sveža, po opremi prav prikupna. *Andrej Budal.*

Ivan Zorec: *Beli menihi*. Povest iz prve polovice 12. stoletja. Prva knjiga. Ustanovitev samostana. 1932. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. (Slovenskih večernic 85. zvezek.) 208 str.

S to povestjo bi prav lahko začeli poglavje o knjigah, ki so samo za to, da narodu mečejo pesek v oči in mu zakrivajo jasen pogled na sedanost in bodočnost. Mohorjeva družba je menda hotela spet dokazati, kako se zna izmikati konfliktu z vsem sodobnim v literaturi. Zato je bilo pač zelo potrebno, da naš čas, ki se duši od gospodarske stiske, spet enkrat čuje in spozna neprecenljivo vrednost blagovesti „belih menihov“. Bilo je seveda nujno potrebno, počakati njihove „slavne“ osemstoletnice, da Slovenci ob ti priliki obudimo spomin častitljive preteklosti. Zato je bil potreben tudi pisatelj — Ivan Zorec.

„Beli menihi“ hočejo biti zgodovinska povest iz 12. stoletja, kaj več tudi niso. Pisatelju ni bila dosti mar zahteva: namreč, da bodi zgodovinska povest zrcalo sodobnih teženj in stremljenj. Ne samo, da je povest pisana brez vsakih umetniških razgledov, temveč nima vsebinsko niti tiste trenutne važnosti, katero si nadeva, kajti prav nič nujno ni bilo, da smo povest dobili za vezilo ob osemstoletnici „slavne“ ustanovitve cistercijanskega samostana v Stični, najstarejšega nositelja ljudske prosvete in prvega širitelja češčenja Matere božje na Dolenjskem; dobili bi namreč povest prav tako lahko ob njeni sedemstoletnici ali devetstoletnici. Pisatelju je šlo očitno za tem, da napiše povest zaradi povesti, brez ozira na njeno snovno pomembnost za naš čas, a to je za njeno literarno vrednost kot povesti same na sebi postranske važnosti, kajti pisatelj nam ni imel v njej ničesar pametnega povedati.

Snovno je povest zajeta iz 12. stoletja in obravnava na znani način, kakor ga poznamo iz naše literarne preteklosti, življenje tlačanov in grajske gospóde. Dejanje se godi večinoma na Dolenjskem, okrog Višnje gore in Stične, nekaj v Ljubljani in na Štajerskem ob priliki napada Ogrov. Časovno je povest ujeta med leta 1132. do 1135. Vsebinsko je prežeta z versko vzgojno tendenco, njena osnovna ideja pa je v tem, da je vse od boga — tlačanstvo, grajska gospóda in naposled tudi zidanje samostana (119. str.). Tlačan naj obdeluje zemljo, graščak naj vlada, beli menihi naj pridigajo. Samo v dveh primerih se zgodi, da se tlačan osvobodi; to sta Trlep in Hotimir, toda to bolj po milosti gospóde in slučajne potrebe za povest, kakor pa po njihovi pravici in osebni zaslugi. To dejstvo v naših očeh nič ne pridobi, kajti tlačan ostane še poslej